

حقوق پدیدآورنده پایگاه داده

مطالعه‌ای تطبیقی در حقوق خارجی و حقوق ایران

محمود صادقی* و علی طهماسبی**

چکیده: پیشرفت سریع تکنولوژی در قرن اخیر باعث تحولات زیادی در زندگی انسانها شده، که به تبع آن حقوق نیز متحول گردیده است. امروزه حقوق مالکیت فکری بخش وسیعی از حقوق را در برمی‌گیرد و آن قدر وسیع شده که به صورت شاخه‌ای مستقل درآمده و احاطه بر آن به سادگی ممکن نیست. یکی از موضوعات مهم مالکیت فکری به‌ویژه با توسعه شبکه جهانی اینترنت وضعیت حقوقی پایگاههای داده (بانکهای اطلاعات) است. در این مقاله پس از بررسی اجمالی کلیات، پدیدآورنده و حقوق او را مورد بررسی قرار می‌دهیم تا مشخص شود به چه کسی پدیدآورنده اطلاق می‌شود، حقوق او چیست، از اثرش چه حمایتی صورت می‌گیرد، چه اعمالی باعث می‌شود حقوق او نقض شود، و خسارات عملی و قانونی که در پیش‌نویس تهیه شده از سوی شورای عالی انفورماتیک به کار رفته چیست و ریشه آن کجاست؟

واژگان کلیدی: مالکیت فکری، پایگاه داده، پدیدآورنده، خسارت واقعی (عملی)، خسارت قانونی.

* دکتر حقوق خصوصی، استادیار و مدیر گروه حقوق دانشگاه تربیت مدرس.

** دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه تربیت مدرس.

۱. مقدمه

پایگاه داده یا پایگاه اطلاعاتی که معمولاً بانک اطلاعات نامیده می‌شود از موضوعات جدیدی است که از دهه نود مورد توجه حقوق دانان قرار گرفته و به جهت اهمیت اقتصادی زیادی که دارد کشورهای مختلف به ویژه در اروپا سعی کرده‌اند از آن حمایت کنند. بحث حمایت یا عدم حمایت از پایگاه داده یکی از موضوعات مطرح روز است؛ زیرا، حق مؤلف تنها بخشی از آنها را که اصیل هستند مورد حمایت قرار می‌دهد. در اروپا شورا و پارلمان اروپا در سال ۱۹۹۶ دستورالعملی تصویب کرد که با ارائه نظام حمایتی خاص سعی در حمایت از آثاری دارد که حق مؤلف از آنها حمایت نمی‌کند و این امر موافقان و مخالفان زیادی دارد که جای بحث آن اینجا نیست. ابتدا تعاریف بسیار مختصری از اصطلاحات به کار رفته در مقررات خارجی که مورد توجه جدی نویسندگان پیش‌نویس شورای عالی انفورماتیک - که از این به بعد پیش‌نویس گفته می‌شود - قرار گرفته ارائه می‌شود سپس، به بحث و بررسی در مورد حقوق پدیدآورنده می‌پردازیم.

۲. کلیات

بند ۵ از ماده ۲ «کنوانسیون برن»^(۱) پایگاه داده را مجموعه‌ای از آثار هنری و ادبی دانسته که به دلیل گزینش^(۲) و ترتیب^(۳) محتوا آفرینش فکری محسوب شده، مورد حمایت قرار می‌گیرند. بند ۲ ماده ۱۰ «موافقت‌نامه تریپس»^(۴) آن را مجموعه‌ای از اطلاعات یا دیگر چیزها می‌داند که در یک ماشین یا در هر شکل دیگر قابل خواندن باشد و به دلیل گزینش یا ترتیب محتوا مورد حمایت

1. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works, 1886.
2. Selection
3. Arrangement
4. Agreement on Trade-Related Aspect of Intellectual Property Right (TRIPs)

قرار می‌گیرد؛ به علاوه بند ۲ ماده ۱ «دستورالعمل سال ۱۹۹۶ پارلمان و شورای اروپا در مورد حمایت قانونی از پایگاههای داده» چنین مقرر کرده است: پایگاه داده به معنای مجموعه‌ای از آثار، اطلاعات مستقل یا دیگر مواد است که به صورتی روشمند^(۱) و نظام‌مند^(۲) مرتب شده و مستقلاً با وسایل الکترونیک یا غیرالکترونیک قابل دسترسی‌اند. مشابه این تعریف در بند ۱ ماده ۲ متن پیشنهادی سازمان جهانی مالکیت فکری «وایپو» برای حمایت از پایگاههای داده آمده است؛ در این تعریف همانند «کنوانسیون برن» از لفظ^(۳) استفاده شده، در حالی که در موافقت‌نامه تریپس از واژه^(۴) استفاده شده است، پس اختلافی بین این دو واژه نیست. ماده ۳ پیش‌نویس لایحه حمایت از پایگاههای داده با توجه به تعاریف فوق‌الذکر می‌گوید: «پایگاه داده مجموعه‌ای از آثار مستقل، داده یا اطلاعاتی است که به طور منظم یا روشمند ترتیب یافته - که در این قانون به آن اثر نیز اطلاق می‌شود - و توسط ابزارهای الکترونیک یا هر واسط دیگر قابل دستیابی است»، این ماده در واقع برگردانی از تعریف ارائه شده در دستورالعمل اروپاست. پایگاه داده انواع مختلفی دارد؛ بر مبنای نوع واسط ممکن است الکترونیک یا غیر الکترونیک باشد. پایگاه داده الکترونیک آن است که در دستیابی به محتوای آن از وسایل الکترونیک استفاده شود و به دو صورت درون خط^(۵) و برون خط^(۶) وجود دارد. پایگاه داده غیرالکترونیک پایگاهی است که به صورت چاپی یا دست‌نوشته باشد. برحسب اینکه دارنده حق در پایگاه چه کسی است می‌توان تقسیم‌بندیهای مختلفی ارائه کرد؛ بر این مبنای پایگاه داده به چهار

1. Methodical
2. Systematical
3. Collection
4. Compilation
5. on Line
6. off Line

دسته تقسیم می شود: ۱. پایگاه داده مشترک^(۱): اثری است که با همکاری دو یا چند پدید آورنده به وجود آمده و کار یکایک آنان جدا و متمایز نباشد (ماده ۶ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان و بند ۳ ماده ۴ دستورالعمل شورای اروپا)؛ ۲. پایگاه داده مرکب^(۲): اثری است که براساس پایگاه داده ای که از قبل وجود داشته، ایجاد می گردد و وجه تسمیه آن این است که ترکیبی از پایگاه اول و مواد دیگری است که به آن افزوده شده است، البته برای این کار اول باید اجازه مالک اثر تحصیل شود. شرکتهای زیادی وجود دارند که اطلاعات یک پایگاه داده را می گیرند و با تغییر و تصرف و افزودن موادی به آن اثر جدیدی می سازند؛ ۳. پایگاه داده جمعی^(۳): در مواردی که اشخاص متعدد تحت مدیریت یک شخص حقیقی یا حقوقی و یا به ابتکار او پایگاه داده ای را به طور جمعی ایجاد کرده باشند، اما هیچ یک از آنها سهم جداگانه ای نسبت به اثر ایجاد شده نداشته باشد، حقوق آن متعلق به شخص حقیقی یا حقوقی است که اثر به نام او منتشر شده است، ماده ۱۶ پیش نویس در تعریف اثر جمعی می گوید: «اثر زمانی جمعی است که به ابتکار یک شخص حقیقی و یا حقوقی و تحت مدیریت یا نام وی ساخته و توزیع شده باشد این اثر در مجموع، ناشی از مشارکت اشخاص متعدد در ساخت آن است بدون آنکه به طور اختصاصی حق جداگانه ای برای هر یک از آنها نسبت به مجموعه ایجاد شده باشد».

اثری که جزء هیچ یک از این سه نوع نباشد اثری عادی است که حقوق ناشی از آن به شخص طبیعی یا حقوقی سازنده آن تعلق دارد و به علت واضح بودن مفهوم، ما از تعریف آن چشم می پوشیم.

1. Joint database
2. Mixed database
3. collective database

۳. اصطلاحات

حال که مفهوم پایگاه داده و انواع آن را شناختیم، لازم به نظر می‌رسد با برخی اصطلاحات به کار رفته در مقررات مختلف بیشتر آشنا شویم. قابل ذکر است که این اصطلاحات تقریباً در تمام مقررات مربوط ذکر شده و معنای یکسانی نیز دارند. اهم این اصطلاحات که نیاز به توضیح دارد عبارت‌اند از:

اقتباس،^(۱) به معنای انتقال دائم یا موقت تمام یا بخشی از محتوای یک پایگاه داده به رسانه‌ای دیگر است که وسیله و شیوه انتقال در این میان تأثیر ندارد. رسانه‌ای که انتقال به آن صورت می‌گیرد، ممکن است مثل رسانه‌ای باشد که پایگاه در آن قرار دارد یا با آن متفاوت باشد (بند ۲ (a) ماده ۷ دستورالعمل اروپا و بند ۲ ماده ۲ متن پیشنهادی وایپو)؛

- کاراسازی^(۲)، کارا در لغت به معنای به کار آینده، مفید و مؤثر آمده است. |۱| در پیش‌نویس لایحه اصطلاح کاراسازی نیز توضیح داده نشده؛ اما بند ۶ ماده ۲ پیشنهاد وایپو آن را چنین تعریف کرده است: ارائه تمام یا بخش اساسی از محتوای پایگاه داده به مردم است که با هر وسیله اعم از توزیع کپیها، اجاره، انتقال درون خط یا دیگر طرق انتقال صورت گرفته و در زمان و مکانی که آنها شخصاً انتخاب می‌کنند، قابل دسترسی است (قسمت ب بند ۲ ماده ۷ دستورالعمل اروپا، ماده ۱-۳۴۲ قانون مالکیت فکری فرانسه^(۳) و ماده ۱۶ مقررات مربوط به پایگاه داده انگلستان)؛

- سرمایه‌گذاری اساسی،^(۴) عبارت است از سرمایه‌گذاری فراوان در

1. Extraction

2. Reutilization

3. Loi n°98-536 du 1er Juillet 1998. Portant Transposition dans le code de la propriété intellectuelle de la directive 96/9/CE du parlement europeen et du conseil, du 11 Mars 1996, concernant la protection Juridique des bases de donnees, <http://dfrochot.free.fr>

4. Substantial investment

ایجاد اثر اعم از اینکه از منابع مالی باشد یا منابع انسانی، زمانی، حرفه‌ای و کار و تلاش سرمایه‌گذار (بند ۱ ماده ۷ دستورالعمل اروپا). بند ۴ ماده ۲ پیشنهاد «وایپو» مقرر می‌دارد: سرمایه‌گذاری اساسی عبارت است از سرمایه‌گذاری زیاد کمی یا کیفی از منابع انسانی، مالی و فنی یا دیگر منابع در ایجاد اثر (ماده ۳۱ پیش‌نویس)؛

تغییر اساسی^(۱)، عبارت است از هرگونه تغییر در پایگاه داده اعم از اینکه کمی^(۲) باشد یا کیفی^(۳) و ناشی از تجمع اضافه‌ها^(۴)، حذفها^(۵)، تغییرات یا دیگر اصلاحات در سازماندهی یا ارائه محتوای پایگاه داده باشد و سرمایه‌گذاری جدیدی محسوب شود که موجب تمدید مدت حمایت گردد. (بند ۳ ماده ۱۰ دستورالعمل و نیز بند ۳ ماده ۸ پیشنهاد «وایپو»)

تغییر غیراساسی^(۶): تغییری است که موجب دگرگونی عمده‌ای در محتوای پایگاه داده نمی‌شود؛ چنین تغییری که به صورت کمی یا کیفی ارزیابی می‌شود، موجب تمدید مدت نخواهد شد. ماده ۹ پیش‌نویس لایحه آن را اقدامی می‌داند که صرفاً برای ادامه عملکرد و کارایی پایگاه داده ضروری باشد.

بخش اساسی^(۷): بخشی است که استفاده بدون اجازه از آن به منافع پدیدآورنده پایگاه داده زیان می‌رساند و برای این کار اجازه او ضروری است؛ در تعیین وصف اساسی بودن بخشی از یک پایگاه داده باید ارزش آن را با ارزش تجاری پایگاه داده ارزیابی کرد که از یک طرف میزان سرمایه‌گذاری

1. Substantial change
2. Quantitatively
3. Qualitatively
4. Qualitatively
5. Deletion
6. Insubstantial change
7. Substantial part

انجام شده در پایگاه داده را در برمی‌گیرد و از طرف دیگر ارزش بازاری و میزان ضرر وارد شده ناشی از استفاده را؛ مشکلی که وجود دارد این است که در یک پایگاه داده کوچک ممکن است هر جزء از آن اساسی محسوب شود. (۲:۷)

بخش غیراساسی^(۱): بخشی است که استفاده بدون اجازه مالک از آن به منافع پدیدآورنده پایگاه داده زیان نمی‌رساند و برای این کار اجازه او ضروری نیست؛ ماده ۷، پیش‌نویس لایحه بخش غیراساسی را بخشهایی می‌داند که در دسترس عموم قرار گرفته، به طوری که تکثیر آن موجب زیان به حقوق انحصاری^(۲) سازنده پایگاه داده نشود. این ماده به درستی تنظیم نشده است؛ زیرا، پایگاه داده به طور کامل در دسترس عموم قرار می‌گیرد و چنین نیست که فقط بخش غیراساسی آن در دسترس عموم گذاشته شود و بخش اساسی آن در دسترس عموم نباشد؛ بلکه بخش اساسی هم در دسترس عموم قرار دارد، منتها نمی‌تواند بدون اجازه از آن کپی بردارند، البته شاید بتوان گفت منظور از در دسترس عموم بودن قابل کپی بودن آن است نه در معرض دید بودن، که به نظر می‌رسد ماده برای بیان این مفهوم نیز نارساست.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۴. پدیدآورنده پایگاه داده

یکی از مسائل بسیار مهم در مورد پایگاه داده تعیین پدیدآورنده (سازنده) آن است؛ زیرا، باید مشخص شود حقوقی که نسبت به پایگاه داده وجود دارد، متعلق به چه کسی است و چه کسی می‌تواند به دیگران اجازه استفاده بدهد؛ پدیدآورنده پایگاه داده اولین مالک آن است. پدیدآورنده کسی است که اقدامات اولیه را در تحصیل، تغییر یا ارائه محتوای پایگاه انجام داده و خطر

1. Insubstantial part

2. Exclusive rights

سرمایه‌گذاری را می‌پذیرد. با این تعریف مشخص می‌شود لازمه اینکه کسی سازنده پایگاه محسوب شود، این است که اقدامات اولیه را انجام داده، خطر سرمایه‌گذاری را بپذیرد، ۳۰۳:۳۰۳| لذا اگر شخصی اقدامات اولیه را انجام دهد و دیگری خطر سرمایه‌گذاری را بپذیرد، پایگاه داده اثر مشترک آنان محسوب می‌شود. ماده ۱- ۳۴۱ قانون مالکیت فکری فرانسه می‌گوید، پدیدآورنده پایگاه داده کسی است که اقدامات اولیه را انجام داده و خطر سرمایه‌گذاری را می‌پذیرد و در صورتی که ثابت شود در ساخت اثر سرمایه‌ی زیادی اعم از مالی، مادی و انسانی صرف شده، قانون از محتوای اثر حمایت می‌کند. بند ۳ ماده ۲ متن پیشنهادی «وایپو» در این مورد می‌گوید: پدیدآورنده پایگاه داده شخص یا اشخاص طبیعی یا حقوقی است که سرمایه‌گذاری زیادی در ساخت آن صرف کرده و مسئولیت آن را پذیرفته است. بند ۱ ماده ۴ دستورالعمل اروپا نیز پدیدآورنده را شخص یا اشخاص طبیعی می‌داند که پایگاه را ساخته‌اند و نیز شخص حقوقی در صورتی که دولتها چنین اجازه‌ای داده باشند. در ماده ۱ پیش‌نویس نیز گفته شده، پدیدآورنده کسی است که در ساخت پایگاه از روشهای ابداعی در تجمیع و آرایش و یا سرمایه‌گذاری صرف اقتصادی استفاده کرده است. این تعریف و نیز تعاریف دستورالعمل اروپا و متن پیشنهادی وایپو با تعریف حقوق انگلستان و فرانسه تفاوت دارد و معلوم نیست اینجا هم می‌توان از انجام اقدامات اولیه از سوی یک نفر و قبول خطر سرمایه‌گذاری از جانب دیگری و مالکیت مشترک آنان سخن به میان آورد یا نه؟

پدیدآورنده پایگاه مشترک تمام اشخاصی هستند که آن را ایجاد کرده‌اند و سهم آنان قابل تمایز نیست. در این نوع از پایگاه همانند دیگر اموال مشاع حقوق ناشی از اثر به همه اعضا، تعلق دارد و هیچ یک از آنان نمی‌تواند، بدون اجازه دیگران در اثر دخل و تصرف کند یا اجازه چنین اعمالی را به دیگران بدهد. بند ۳ ماده ۴ دستورالعمل اروپا می‌گوید: «در مورد پایگاه داده‌ای که

گروهی از اشخاص طبیعی مشترکاً آن را ایجاد کرده‌اند، حقوق انحصاری مشترکاً به همه اعضا تعلق دارد». ماده ۱۷ پیش‌نویس نیز می‌گوید: «اثر مشترک اصولاً در مالکیت مشاع سازندگان آن قرار دارد؛ مگر آنکه شرکت هر یک از آنان به قصد اشتراک نبوده و بدون ایجاد محدودیت در اثر مشترک، به طور جداگانه بتوانند از مشارکت خود بهره‌مند شوند».

در پایگاه داده جمعی سازنده کسی است که پایگاه به ابتکار یا تحت مدیریت یا نام او ساخته شده و کلیه حقوق ناشی از اثر به وی تعلق دارد؛ لذا می‌تواند اقتباس از اثر را ممنوع یا مجاز اعلام کند. ماده ۲ دستورالعمل اروپا مقرر می‌کند: «در مورد اثر جمعی حقوق اقتصادی به شخصی که دارنده حق مؤلف است تعلق دارد». ماده ۱۹ پیش‌نویس نیز می‌گوید، «مالک اثر جمعی شخص حقیقی یا حقوقی است که اثر به نام او انتشار یافته است مگر آنکه خلاف آن توافق شده باشد».

پایگاه داده مرکب متعلق به کسی است که آن را ایجاد کند؛ گرچه برای انجام این کار از پایگاه داده دیگری استفاده کرده است. ماده ۱۸ پیش‌نویس در این باره می‌گوید: «اثر مرکب در مالکیت کسی است، که آن را ساخته است مشروط بر آنکه حقوق اثر ابتدایی را رعایت کرده باشد».

پایگاه داده عادی عبارت از اثری است که در طبقه‌بندیهای فوق جای نمی‌گیرد؛ یعنی در صورتی که یک شخص به طور مستقل و شخصاً بدون اینکه از پایگاه داده دیگری کمک گرفته باشد، اثری ایجاد کند، اثرش عادی است؛ زیرا، در صورتی که چند نفر باشند احتمالاً اثری مشترک ایجاد خواهد شد (اگرچه همیشه چنین نیست) اگر فقط ابداع و ابتکار از وی باشد یا گروهی تحت مدیریتش اثری ایجاد نمایند، اثر جمعی است و اگر بر مبنای پایگاه داده‌ای که از قبل وجود داشته، اثری ایجاد کرده باشد مرکب است، لذا در موارد مشکوک اصل این است که اثر عادی است و خلاف آن باید اثبات شود. پدیدآورنده اثر عادی کسی است که آن را ایجاد کرده و کلیه حقوقی که از اثر

ناشی می شود متعلق به وی است و در صورتی که بخواهد، می تواند اقتباس یا کارسازی مجدد را اجازه داده یا ممنوع کند و پدیدآورنده منحصر اثر باشد.

۵. حقوق پدیدآورنده پایگاه داده

پدیدآورنده پایگاه داده که آن را ایجاد کرده و در ایجاد اثر از نیروی خلاقیت یا سرمایه گذاری و یا هر دوی آنها استفاده کرده است، باید مورد حمایت قرار گیرد. در قوانین و مقررات کشورهای مختلف حقوقی برای سازنده قائل شده اند تا امنیت خاطر وی را برای ایجاد پایگاه داده تأمین کنند. در این راستا، مقررات مختلف سعی کرده اند از یک طرف حقوق کافی به سازنده اعطا نمایند و از طرف دیگر دسترسی دیگران را به اطلاعات تضمین نمایند، لذا استفاده از بخش غیراساسی پایگاه داده برای همه آزاد است و هر کس می تواند از این بخش استفاده کند؛ اما در مقابل، اقتباس و کارسازی بخش اساسی اثر یا تمام آن را ممنوع کرده اند. دستورالعمل اروپا در ماده ۵ که مشابه آن در ماده ۳ پیشنهاد «وایپو» و ماده ۱۲ پیش نویس آمده، حقوق پدیدآورنده را در ۵ بند بر شمرده است که عبارت اند از: تولید، دخل و تصرف، توزیع، ارتباط یا نمایش و هرگونه توزیع یا نمایش آثاری که در آن دخل و تصرف شده است. حقوق مذکور را در بخشهای زیر مطالعه می کنیم.

۵-۱. تکثیر: بدیهی ترین حقی که مالک پایگاه داده در مورد اثرش دارد این است که تصمیم بگیرد اثرش را تکثیر^(۱) نماید یا خیر؟ در این مورد تفاوتی نمی کند که تکثیر جزئی باشد یا کلی و وسیله ای که این عمل با آن صورت می گیرد نیز اهمیتی ندارد، هیچ کس نمی تواند بدون اجازه دارنده حق، اثر او را تکثیر کند و برای این کار باید رضایت او تحصیل شود. ماده ۵ (a) دستورالعمل اروپا در این مورد می گوید مؤلف حق دارد تولید موقت یا

دائم اثر خود را با هر وسیله و به هر شکل چه به صورت کلی و چه به صورت جزئی اجازه دهد یا ممنوع نماید. (بند ۱ ماده ۱۲ پیش نویس لایحه)

۲-۵. **دخل و تصرف در اثر:** از دیگر حقوق پدیدآورنده این است که اثر خود را ترجمه کند یا اجازه این کار را به دیگران بدهد و یا اینکه در آن تغییر و تحول ایجاد کند، شیوه گزینش و آرایش و دیگر موارد را تغییر دهد. در این مورد پایگاه داده الکترونیک هیچ تفاوتی با پایگاه داده غیرالکترونیک ندارد. ماده ۵ (b) دستورالعمل اروپا حق ترجمه، دخل و تصرف و دیگر تغییرات را در اختیار پدیدآورنده قرار داده است. (بند ۳ ماده ۱۲ پیش نویس لایحه)

۳-۵. **تکثیر و توزیع آثار مورد دخل و تصرف:** در صورتی که سازنده در اثرش تغییری ایجاد کند؛ برای مثال، آن را ترجمه کند یا اجازه این اعمال را به فرد دیگری بدهد، حق تکثیر، توزیع یا نمایش اثر مورد دخل و تصرف برای وی محفوظ است. پس اگر شخصی اثر خود را ترجمه کند یا در آن تغییری بدهد، هیچ کس نمی تواند بدون اجازه وی این اثر را تکثیر و توزیع کند یا آن را نمایش دهد. ماده ۵ (d) دستورالعمل اروپا می گوید: «هرگونه تکثیر، توزیع، ارتباط، نمایش یا اجرای عمومی اثر که ناشی از اعمال مذکور در بند (h) باشد، در اختیار پدیدآورنده است». (بند ۳ ماده ۱۲ پیش نویس لایحه)

۴-۵. **توزیع پایگاه داده:** گرچه اکثر سازندگان پایگاههای داده در صدد ارائه اثر خود به مردم هستند، با این حال در مواردی ممکن است سازنده پایگاه آن را برای استفاده خصوصی ایجاد کرده، نخواهد آن را توزیع کند. در چنین مواردی هیچ کس نمی تواند اثر را توزیع کند؛ ماده ۵ (c) دستورالعمل شورا و پارلمان اروپا توزیع پایگاه داده یا کپیهای آن را حق سازنده شناخته و بند ۲ (h) ماده ۷ نیز در مورد محتوای پایگاه داده بر این حق تأکید کرده است (بند ۴ ماده ۱۲ متن پیشنهاد «وایبو»). دستورالعمل اروپا در مواد ۵ (c) و ۷ (b2) با اولین فروش حق پدیدآورنده را ساقط شده دانسته است. در واقع، نظریه اولین فروش، یکی از نظریه‌های مشهور است که به موجب آن در

صورتی که فروش اولین نسخه اثر به وسیله مالک یا با رضایت وی صورت گرفته باشد، حق وی نسبت به فروشهای بعدی ساقط می شود؛ این حق فقط با فروش ساقط می شود و متصرف اثر فقط می تواند آن را بفروشد نه اینکه اجاره یا عاریه بدهد. [۴:۳۳] در ایران این نظریه (دکترین اولین فروش) وجود ندارد، با وجود این، با توجه به اصول حقوقی به نظر می رسد، کسی که نسخه ای از اثر را در اختیار دارد، حق فروش آن را نیز دارد؛ زیرا، پایگاه در مالکیت اوست و یکی از استلزامات مالکیت، حق انتقال آن است؛ هر چند، نمی توان با توجه به اصول حقوقی، حق اجاره و عاریه اثر را منع کرد.

۵-۵. ارتباط، نمایش و اجرای عمومی: پدید آورندگان پایگاههای داده حق دارند ارتباط، نمایش و اجرای عمومی اثرشان را کنترل کنند و انجام این اعمال به هر صورت که باشد بدون اجازه آنها ممنوع است. ارتباط اثر اعم است از ارتباط از طریق سیستمهای کابلی یا بدون سیم. (ماده ۸ معاهده حق مؤلف «وایپو»، ماده ۵ (d) دستورالعمل اروپا و ماده ۱۲ بند پیش نویس لایحه) ۵-۶. حقوق دیگر: ممکن است علاوه بر حقوق مذکور در مباحث قبل، دارنده حقوق دیگری نیز داشته باشد که قانون از این حقوق دفاع کند برای مثال، نام و عنوان و نشانه ویژه اثر مورد حمایت قرار می گیرد و در صورتی که حقوق دیگری از پایگاه، محتوا، نام و علامت آن حمایت کند، حمایتهای مقرر در نظام خاص به آنها زیان نمی رساند. (ماده ۱۲ پیشنهاد «وایپو»)

ماده ۴۳ پیش نویس لایحه می گوید: «نام، عنوان، نشانه ویژه و غیره از حمایت این قانون برخوردار خواهد بود و هیچ کس نمی تواند آن را برای اثر دیگری از همان نوع یا مانند آن به ترتیبی که القای شبهه کند به کار برد»؛ اما در پیش نویس لایحه، عنوان مذکور، حقوق مشترک نامیده شده که ترجمه نارسایی از عبارت انگلیسی^(۱) به معنی (مقررات مشترک) است و محتوای

ماده نیز تا حدودی تغییر کرده است.

۶. حقوق معنوی

در مورد حقوق معنوی^(۱) پدیدآورنده باید تفکیکی که قبلاً در مورد پایگاه‌های داده ذکر شد، مدنظر قرار گیرد؛ پایگاه داده‌ای که تحت حمایت حق مؤلف باشد، تمام حقوقی را که دیگر آثار ادبی دارند، داراست. بنابراین حقوق معنوی‌ای که مؤلف یک کتاب دارد، مؤلف پایگاه داده نیز دارد. این حقوق عبارت‌اند از: ۱. حق انتساب اثر؛ ۲. حق حرمت اثر؛ ۳. حق تصمیم‌گیری در مورد انتشار اثر.

پایگاه داده‌ای که اصیل نباشد تحت حمایت حق مؤلف قرار ندارد؛ اما در صورتی که در ایجاد آن سرمایه‌گذاری زیادی انجام شده باشد، نظام خاص از آن حمایت می‌کند. این حمایت برای تضمین بازگشت سرمایه و ایجاد انگیزه برای پدیدآورنده است، لذا بحث حقوق معنوی به صورتی که در دیگر آثار عنوان می‌شود، در اینجا مطرح نیست؛ اما در این مورد نیز حقوقی پیش‌بینی شده است؛ از جمله حق حرمت اثر؛ زیرا، جز مالک یا کسی که از او اجازه گرفته باشد، فرد دیگری حق ندارد اثر را تغییر دهد یا در آن دخل و تصرف کند. در مواردی که استفاده برای اهداف علمی، تحقیقی است، منبع مورد استفاده باید ذکر شود. (ماده ۵ (۲) دستورالعمل) در متن پیشنهادی «وایپو» و پیش‌نویس لایحه چنین چیزی ذکر نشده است.

۷. انتقال حق

هر صاحب حقی در صورتی که مانع قانونی وجود نداشته باشد، می‌تواند حق خود را انتقال دهد؛ این اصل یکی از اصول بدیهی است که در همه

سیستمهای حقوقی وجود دارد در مورد پایگاه داده نیز این قاعده حکمفرماست. بند ۲ ماده ۴ پیشنهاد وایو این حقوق را قابل انتقال اعلام کرده؛ اما در دستورالعمل اروپا و نیز پیش نویس شورای عالی انفورماتیک در این مورد چیزی مقرر نشده، که این امر به علت مسلم بودن موضوع است نه اینکه استثنا بر قاعده باشد. ذکر یک نکته نیز مهم بوده که آنچه قابل انتقال است حقوق مادی (مالی ای) است که نسبت به اثر وجود دارد نه حقوق معنوی. انتقال ممکن است قهری باشد یا قراردادی، در این مورد باید به تفاوت حق خاص با حق مؤلف در زمینه مدت زمان حمایت نظر داشت.

۱-۷. انتقال قراردادی: اگر پایگاهی تحت حمایت نظام خاص باشد، پدیدآورنده می تواند به مدتی که خود مالک آن است، حقش را منتقل کند؛ یعنی، اگر دو سال از زمان ایجاد پایگاه گذشته، فقط به مدت سیزده سال باقیمانده می تواند حقوقش را منتقل کند؛ زیرا؛ حقی که خود ندارد، نمی تواند منتقل کند؛ در این زمینه باید مشخص شود، آیا منتقل الیه حق کاراسازی اثر، یعنی عمومی کردن آن را دارد؟ این سؤال در موردی مطرح است که اثر خصوصی باشد. به نظر می رسد منتقل الیه چنین حقی دارد؛ زیرا، یکی از حقوق مسلم صاحب پایگاه داده، عمومی کردن آن است اعم از اینکه پدیدآورنده باشد یا منتقل الیه. سؤال دیگر این است که آیا منتقل الیه حق انجام تغییری اساسی را که باعث تمدید مدت حمایت شود، دارد؟ با توجه به اینکه تغییر اساسی باید نشان دهنده سرمایه گذاری جدید باشد و هر کس حق سرمایه گذاری دارد، مسلماً منتقل الیه از چنین حقی برخوردار است؛ لذا باید گفت، منتقل الیه کل حقوقی را که سازنده دارد، صاحب می شود.

اگر پایگاه داده ای، تحت حمایت حق مؤلف باشد، اصول و ضوابط حق مؤلف باید اعمال شود؛ یعنی حداکثر مدت انتقال سی سال خواهد بود و پس از انقضای مدت حق متعلق به دارنده یا وارث او خواهد بود (ماده ۱۳ و ۱۵ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان) و در صورتی که

پدیدآورنده شخص حقوقی باشد، مدت حمایت سی سال خواهد بود. در این مورد منتقل‌الیه حق تغییر و تصرف در پایگاه داده را ندارد؛ بلکه فقط، می‌تواند از منافع مادی آن استفاده کند. در موردی که پایگاه تحت حمایت هر دو نظام باشد، وضعیت پیچیده خواهد بود؛ از یک طرف ممکن است گفته شود، به موجب حق خاص، منتقل‌الیه حق دخل و تصرف در آن را دارد و از طرف دیگر، ممکن است گفته شود چون اثر تابع حق مؤلف نیز هست، منتقل‌الیه فقط حق انتفاع از مزایای مالی را دارد و حق تغییر اثر را ندارد، که در مجموع این نظر مرجح است.

۲-۷. انتقال قهری: اگر پایگاه داده، تحت حمایت نظام خاص باشد، در صورت فوت پدیدآورنده، برای مدت باقی مانده وارث او قائم مقامش خواهد بود و دارای کلیه حقوقی است که مورث دارا بوده؛ یعنی، می‌تواند از آن اقتباس کرده، کاراسازی کرده، یا اجازه چنین اعمالی به دیگران بدهد و نیز هرگونه تغییری در پایگاه داده ایجاد کند. البته، انتقال مذکور فقط حقوقی را در برمی‌گیرد که پدیدآورنده داشته و فقط برای مدتی که از پانزده سال مورد حمایت باقی مانده، حق قائم مقام مورد حمایت قرار می‌گیرد. اگر پایگاه داده، تحت حمایت حق مؤلف باشد، به موجب ماده ۱۲ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، مدت حمایت سی سال از تاریخ فوت پدیدآورنده خواهد بود. البته، در صورت تصویب قانون جدید، مدت حمایت به پنجاه سال افزایش خواهد یافت و از این جهت پایگاه داده با دیگر آثار ادبی فرق خواهد داشت در حالی که دلیل موجهی برای این تفاوت وجود ندارد. در صورتی که وصیتی شده باشد از تاریخ فوت پدیدآورنده، به مدت سی سال و در صورت تصویب قانون جدید به مدت پنجاه سال، حق متعلق به موصی له خواهد بود.

اگر پایگاه تحت حمایت هر دو حق باشد برای مدت زمانی که از حق خاص باقیمانده، نظام حمایتی جدید از وارث حمایت می‌کند و تا سی یا

پنجاه سال نیز حق مؤلف از اثر حمایت می‌کند، در این مورد نیز به نظر می‌رسد وارث حق دخل و تصرف در اثر را ندارد و فقط می‌تواند از آن منتفع شود.

۸. حقوق دیگر اشخاص

اصولاً محتوای پایگاه را موادی تشکیل می‌دهد که قبلاً وجود داشته و مؤلف آنها را گردآوری کرده است. لذا محتوای آن ممکن است از اطلاعات، دانش عمومی، حقایق یا دیگر آثار؛ از قبیل: یک اثر صوتی، تصویری، عکس، نقاشی و مقاله ... باشد که مؤلفان دیگر آنها را ایجاد کرده‌اند. در مواردی که مدت حمایت از این آثار منقضی شده است، سازنده نمی‌تواند به حقوق دیگران خللی وارد کند و برای استفاده از آنها اجازه صاحب اثر باید تحصیل شود، این امر به‌ویژه در مورد پایگاههای درون خط که سریع به‌روز می‌شود صادق است؛ زیرا از مطالب جدید استفاده می‌کنند. اما در مورد پایگاههایی که حاوی اطلاعات تاریخی و این قبیل اطلاعات هستند، از آنجا که معمولاً این اطلاعات مورد حمایت نیستند یا مدت حمایت از آنها منقضی شده، مسئله اجازه صاحب حق پیش نمی‌آید. پس در مواردی که سازنده از اثر مؤلف دیگری در اثرش استفاده می‌کند، باید اجازه او را تحصیل کند. (ماده ۱۳ دستورالعمل اروپایی و ماده ۱۳ پیش‌نویس)

۹. مدت حمایت

در نظام مالکیت فکری، از آثار مورد حمایت برای مدت معینی حمایت می‌شود؛ در ابتدا این مدت کم بود و به تدریج با گذشت زمان بر آن افزوده شده؛ برای مثال، در انگلستان در قانون معروف آن^(۱) که در سال ۱۷۱۰ به

تصویب رسید، مدت حمایت^(۱) که فقط خاص کتاب بود، ۲۸ سال بود. [۱۹۵۱:۱۴] قانون ۱۹۱۱ مدت مذکور را تا پنجاه سال پس از مرگ مؤلف افزایش داد؛ از طرف دیگر دامنه آثار مورد حمایت را نیز گسترش داد. [۳۰:۱۳] در ایران ماده ۱۲ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان حمایت از حقوق مادی مؤلف را تا سی سال پس از مرگ او قرار داده است. در مورد پایگاههای داده باید حمایت حق مؤلف و نظام خاص را از هم تفکیک کرد. در حال حاضر با توجه به قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان از پایگاههای داده اصیل حمایت می شود و مدت آن نیز مطابق مقررات آن قانون خواهد بود، اما از پایگاههای غیراصیل حمایتی صورت نمی گیرد؛ مگر اینکه پیش نویس، تصویب شود، که در این صورت وضعیت متفاوت خواهد شد. در این بخش مدت حمایت را در نظام حق مؤلف و نظام خاص و اسبابی که باعث تمدید مدت می شوند، بررسی می کنند.

۹-۱. مدت حمایت به موجب نظام حق مؤلف: در صورتی که یک پایگاه داده اصیل باشد، مدت حمایت از آن به اندازه سایر آثار ادبی است و مطابق آن مقررات مورد حمایت قرار می گیرد. در انگلستان این مدت تا هفتاد سال بعد از مرگ پدیدآورنده است و در صورتی که مؤلف مشخص نباشد تا هفتاد سال بعد از تاریخ تولید و در صورت انتشار تا هفتاد سال پس از انتشار. در ایران به موجب ماده ۱۲ قانون حمایت از حقوق مصنفان، مؤلفان و هنرمندان مدت حمایت از اثر ادبی تا سی سال پس از فوت پدیدآورنده است؛ اما در مورد آثاری که مؤلف آن مشخص نباشد، قاعده ای وجود ندارد. در پیش نویس مدت حمایت به پنجاه سال افزایش داده شده است؛ ماده ۲۵ این پیش نویس می گوید: «مدت حمایت حق تألیف از پایگاه داده موضوع این قانون که به موجب وصایت یا وراثت منتقل می شود از تاریخ فوت سازنده

پنجاه سال است و اگر وارثی وجود نداشته باشد یا بر اثر وصایت به کسی منتقل نشود، برای همان مدت به منظور استفاده در اختیار وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی خواهد بود». این پیش‌نویس نیز در مورد آثاری که مؤلف آن مجهول است و نیز آثاری که با اسم مستعار منتشر می‌شود قاعده‌ای مقرر نکرده است.

قانون‌گذار از آثار اشخاص طبیعی به جهت محدودیت عمرشان، تا مدتی پس از فوت حمایت می‌کند؛ اما در مورد اشخاص حقوقی این محدودیت وجود ندارد و در اکثر موارد برای مدت نامحدود تشکیل می‌شوند. لذا، نمی‌توان تا مدتی پس از انحلال این اشخاص از اثرشان حمایت کرد؛ به همین جهت، بند ۲ ماده ۱۶ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان می‌گوید: هرگاه اثر متعلق به شخص حقوقی باشد یا حق استفاده از آن به شخص حقوقی واگذار شده باشد، حقوق مادی پدیدآورنده از تاریخ نشر یا عرضه به مدت سی سال مورد حمایت این قانون خواهد بود.

به موجب تبصره ماده ۱۲ مدت حمایت از اثر مشترک موضوع ماده ۶ این قانون، سی سال بعد از فوت آخرین پدیدآورنده خواهد بود. ماده ۲۶ پیش‌نویس لایحه مدت حمایت از اثر مشترک را پنجاه سال از فوت آخرین پدیدآورنده می‌داند.

در مواردی ممکن است کسی به دیگری سفارش کند پایگاه داده‌ای برایش ایجاد کند، قانون‌گذار در قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان برای این آثار وضعیت خاصی قائل شده است. ماده ۱۳ این قانون می‌گوید: حقوق مادی اثرهایی که در نتیجه سفارش پدید می‌آید تا سی سال از تاریخ پدید آمدن اثر متعلق به سفارش‌دهنده است؛ مگر آنکه، برای مدت کمتر یا ترتیب محدودتری توافق شده باشد و پس از سپری شدن این مدت اثر در اختیار پدیدآورنده قرار خواهد گرفت و به موجب تبصره همان ماده، پاداش و جایزه نقدی اثر متعلق به پدیدآورنده است و سفارش‌دهنده،

نمی‌تواند از آنها منتفع گردد.

اثر جمعی در قانون سال ۱۳۴۸ پیش‌بینی نشده است، اما در ماده ۲۷ پیش‌نویس آن را تعریف کرده و مدت حمایت از آن تا پنجاه سال پس از تاریخ ساخت مقرر شده است.

پس از فوت مؤلف، در صورت وصایت، موصی‌له و در صورت عدم وصیت، وارث مؤلف تا سی سال پس از مرگ مورث، صاحب حقوق مادی اثر خواهد بود. ماده ۱۲ قانون سال ۱۳۴۸ می‌گوید: «مدت استفاده از حقوق مادی پدیدآورنده موضوع این قانون که به موجب وصایت یا وراثت منتقل می‌شود، از تاریخ مرگ پدیدآورنده سی سال است و اگر وارثی وجود نداشته باشد یا بر اثر وصایت به کسی منتقل نشده باشد، برای همان مدت به منظور استفاده عمومی در اختیار وزارت فرهنگ و هنر قرار خواهد گرفت». ماده ۲۵ پیش‌نویس نیز می‌گوید: «مدت حمایت حق تألیف، از پایگاه داده موضوع این قانون که به موجب وصایت یا وراثت منتقل می‌شود، از تاریخ فوت پدیدآورنده پنجاه سال است و اگر وارثی وجود نداشته باشد یا بر اثر وصایت به کسی منتقل نشود، برای همان مدت به منظور استفاده در اختیار وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی قرار خواهد گرفت». لذا اگر مؤلف وارث داشته باشد، وی به مدت سی سال از حقوق مادی اثر بهره‌مند می‌شود و در صورتی که مؤلف اثر را برای کس دیگری وصیت کند، موصی‌له به مدت سی سال از تاریخ فوت موصی، مورد حمایت قرار خواهد گرفت و اگر مؤلف وارث نداشته باشد و به موجب وصیت نیز آن را به دیگران منتقل نکند، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی برای همان مدت، اثر را برای استفاده عمومی در اختیار خواهد داشت و هیچ‌کس نمی‌تواند حقوق انحصاری مؤلف را که به وزارتخانه مذکور تعلق دارد، نقض کند.

۲-۹. مدت حمایت به موجب نظام خاص

حمایت نظام خاص از پدیدآورنده برای تضمین بازگشت سرمایه است. مدت

حمایتی که این نظام پیشنهاد می‌کند، خیلی کمتر از نظام حق مؤلف است. در بعضی از کشورها از جمله امریکا مدت حمایت ۲۵ سال پیشنهاد شده است؛ در قاعده کاتالوگ مدت حمایت ده سال است و در پیشنهاد اولیه اروپا برای حمایت از پایگاه‌های داده به تبعیت از این قاعده مدت حمایت ده سال پیشنهاد شده بود؛ اما در سال ۱۹۹۳ این مدت به پانزده سال افزایش یافت. در متن پیشنهادی «وایبو» دو مدت پیشنهاد شده تا یکی مورد قبول قرار گیرد، پانزده سال با توجه به پیشنهاد اروپا و ۲۵ سال با توجه به پیشنهاد امریکا.

نویسندگان پیش‌نویس حمایت از حقوق سازندگان پایگاه‌های داده، در ماده ۳۴ مدت حمایت را پانزده سال مقرر کرده‌اند؛ اما به جای اینکه شروع مدت حمایت را، از زمان تکمیل پایگاه بدانند، این بحث را با تمدید مدت خلط کرده و بیراهه رفته‌اند. این ماده می‌گوید: «حمایتهای این باب برای پانزده سال از تاریخ ساخت پایگاه داده اجرا خواهد شد، این مدت از تاریخ اولین روز در دسترس عموم قرار دادن و یا ایجاد تغییرات اساسی در پایگاه داده محاسبه خواهد شد».

مدت حمایت از اثر در نظام خاص کوتاه است؛ زیرا این حمایت برای تضمین بازگشت سرمایه است. در مواردی که در پایگاه داده، تغییری اساسی ایجاد شود که سرمایه‌گذاری جدیدی محسوب می‌شود؛ باید راهی اندیشید تا سرمایه جدید برگردد؛ در غیر این صورت، پدیدآورنده پایگاه داده، تغییری در آن ایجاد نمی‌کند و این امر باعث می‌شود اثر، ویژگی به روز بودن را از دست داده، از حیث انتفاع خارج شود. لذا، در این مورد که، تغییری اساسی ایجاد می‌شود و نیز در زمانی که اثر عمومی می‌شود، مدت حمایت تمدید می‌شود.

یکی از عواملی که باعث تمدید مدت حمایت از پایگاه داده می‌شود، ایجاد تغییر اساسی در آن است به نحوی که نشان‌دهنده سرمایه‌گذاری جدیدی باشد.

از دیگر مواردی که به موجب قوانین فوق‌الذکر مدت حمایت از اثر تمدید می‌شود وقتی است که پدیدآورنده آن را عمومی نماید، چه این کار از طریق فروش باشد یا اجاره و غیره، مدت حمایت برای پانزده سال دیگر تمدید می‌شود. (بند ۲ ماده ۸ متن پیشنهادی وایپو)

۱۰. دامنه استفاده مجاز

بخش مهمی از مسائل مربوط به پایگاه داده، مطالبی است که به بررسی حقوق مصرف‌کنندگان می‌پردازد، در این خصوص باید دامنه این حقوق به خوبی مشخص شود. یکی از مهم‌ترین دلایل مخالفان نظام حمایتی جدید، همین مسئله است؛ آنها معتقدند دامنه مواردی که استفاده برای کاربر مجاز است، محدود است. لذا باید در این زمینه چاره‌اندیشی کرد. در قوانین مربوط به حق مؤلف دامنه اعمالی که اجازه انجام آن به اشخاص ثالث داده شده، وسیع‌تر است؛ برای مثال، در انگلستان به موجب مواد ۲۹-۳۱ قانون حق مؤلف، طرحها و اختراعات ۱۹۸۸ استفاده منصفانه اجازه داده شده که با استناد به آن اعمالی که با هدف مطالعه و تحقیق، انتقاد و گزارش عادی صورت گیرد، موجب نقض حق پدیدآورنده نبوده و مجاز است یا در موردی که از آن به دفاع از منافع عمومی^(۱) تعبیر می‌شود در صورتی که استفاده از اثری برای حمایت از مردم و به نفع آنان باشد، نقض حق محسوب نمی‌شود؛ [۷:۲۱۷] به عبارت دیگر اعمالی که برای اداره عمومی^(۲) صورت می‌گیرد مجاز است. لذا استفاده از اثر برای رسیدگی قضائی یا قانونی یا برای رسیدگی و اقدام کمیسیون سلطنتی مجاز است و اگر برای مثال، یک وکیل گزارش قسمتی از پایگاه داده را برای استفاده در دادگاه اسکن کند، حق

1. Defence of public Interest

2. public administration

پدیدآورنده نقض نشده، همچنین اگر پلیس چنین عملی را انجام دهد حقی برای پدیدآورنده متصور نیست؛ زیرا منافع عمومی در این اقدامات مورد نظر است. [۳:۲۱۷]

در آمریکا استفاده منصفانه^(۱) دکترینی است که رویه قضائی آن را ایجاد کرده و ماده ۱۰۷ قانون حق مؤلف آن را مقرر کرده است؛ این دکترین در تلاش است تا بین سود افراد جامعه و حقوق انحصاری دارنده حق تعادل ایجاد کند. همراه با پیشرفت این دکترین چهار نیاز اجتماعی هم لحاظ شده، که تلاش برای دستیابی به آنها ممنوع نیست و عبارت‌اند از:

۱. تحقیقات علمی به ویژه تحقیقات پایه‌ای که بعید است تا چند سال نتیجه تجاری داشته باشند؛
۲. استفاده آموزشی؛
۳. استفاده برای انتقاد؛
۴. تفسیر. [۴:۳۰]

در کشورهای دیگر هم مواردی وجود دارد که نقض حق محسوب نشده و مثال آزاد است.

در حقوق ایران مطابق ماده ۷ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، نقل از اثری که انتشار یافته و استناد به آن برای مقاصد ادبی و علمی و آموزشی و تربیتی به صورت انتقاد و تقریظ با ذکر مأخذ در حدود متعارف مجاز است. در مواد بعدی نیز استثنائاتی مقرر شده است؛ مثلاً به موجب ماده ۱۱ نسخه برداری از اثرهای مورد حمایت این قانون، مذکور در بند ۱ از ماده ۲ و ضبط برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی فقط در صورتی که برای استفاده شخصی و غیرانتفاعی باشد مجاز است. در ماده ۵ قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی نیز استثنائات مشابهی مقرر شده است.

در مورد پایگاه‌های داده نیز استثنائاتی مقرر شده است؛ برای مثال، در اثریش برای اهداف علمی و آموزشی مقرراتی وضع شده و استفاده جزئی از اثر برای اهداف علمی در صورتی که منبع ذکر شود و قصد انتفاع تجاری نیز در میان نباشد، مجاز است. در آلمان استفاده زیاد برای اهداف خصوصی اجازه داده شده و نیز استفاده برای آموزش در مؤسسات غیرتجاری در صورتی که منبع ذکر شود و استفاده تجاری نداشته باشد مجاز است. تنها کشوری که در میان کشورهای اجراکننده دستورالعمل اروپایی مربوط به پایگاه‌های داده، هیچ گونه استثنایی برای اهداف علمی و آموزشی مقرر نکرده، فرانسه است. در آمریکا نیز لویحی که به مجلس ارائه شده است با هم فرق دارند، مثلاً لایحه ۳۵۳۱ هیچ‌گونه استثنایی برای استفاده منصفانه مقرر نکرده است؛ اما در لایحه ۲۶۵۲ استفاده برای اهداف علمی غیرانتفاعی مجاز است مگر اینکه به بازار آن محصول زیان برساند، یا در لایحه ۳۵۴ برای استفاده از یک پایگاه محدودیت زیادی قائل شده است، در حالی که در لایحه ۱۸۵۸ انواع استفاده را مجاز دانسته، مگر آنکه منجر به رقابت مستقیم شود. (۱۱:۱۶)

در متن پیشنهادی «وایپو» در مورد پایگاه‌های داده به کشورها اجازه داده شده، در مواردی که با استفاده متعارف از پایگاه در تعارض نباشد و به طور غیرمتعارفی به منافع مشروع دارنده زیان نرساند، استثنائاتی مقرر کنند. در ایران نیز پیش‌نویس با توجه به مقررات جهانی باب چهارم را به استثنائات اختصاص داده که ما به طور خلاصه آنها را مورد مطالعه قرار می‌دهیم.

۱۰-۱. استفاده ضروری: در مواردی لازم است برای استفاده از پایگاه داده حقوق پدیدآورنده را نقض کرد؛ یعنی تنها راه استفاده از اثر این است که برای مثال، از آن نسخه پشتیبان تهیه شود؛ در این موارد، اگر اجازه چنین استفاده‌ای داده نشود، پایگاه بلااستفاده خواهد ماند و در نهایت به ضرر

پدیدآورنده تمام خواهد شد؛ زیرا، هیچ کس محصول او را به علت عدم قابلیت استفاده نمی‌خرد. به همین دلیل، در بند یک ماده ۶ دستورالعمل اروپا مقرر گردیده، در صورتی که کاربر قانونی پایگاه داده یا کپی آن، یکی از اعمال مذکور در ماده ۵ را که در حالت عادی از انجام آن ممنوع است و برای دستیابی به محتوای اثر و استفاده متعارف از محتوای آن ضرورت دارد انجام دهد، اجازه پدیدآورنده را لازم ندارد و در صورتی که کاربر قانونی فقط حق استفاده از بخشی از آن را داشته باشد، این ماده تنها در مورد آن بخش اعمال می‌شود. این بند آن قدر اهمیت داشته که ماده ۱۵ دستورالعمل اروپا - که مشابه آن در پیش‌نویس نیامده - هرگونه شرط قراردادی مغایر با آن را باطل اعلام کرده است.

۲-۱۰. بهره‌گیری از بخشهای اساسی: در موارد مشخصی، استفاده از بخشهای اساسی پایگاه داده مجاز است. خارج از این موارد استفاده اساسی ممنوع بوده و حتی استفاده تدریجی از بخشهای غیراساسی که منجر به استفاده از بخش اساسی شود نیز ممنوع گردیده است. ماده ۹ دستورالعمل اروپا می‌گوید، دولت‌های عضو می‌توانند مقرر کنند، کاربران پایگاه داده‌ای که به هر نحو به مردم ارائه شده، می‌توانند از بخش اساسی پایگاه داده در موارد زیر استفاده نمایند:

الف) در مورد اقتباس محتوای یک پایگاه داده غیرالکترونیکی، برای اهداف شخصی و خصوصی؛ همان‌طور که مشخص است، اقتباس اساسی در این بند، در صورتی اجازه داده شده که پایگاه داده غیرالکترونیکی باشد و دیگر اینکه هدف شخصی و خصوصی باشد؛ اما همان‌طور که بعضی از نویسندگان گفته‌اند تفکیک دو پایگاه داده از این جهت غیرموجه است. [۱۱:۳۱]

ب) اقتباس برای آموزش یا تحقیقات علمی، در صورتی که منبع ذکر شود و اهداف غیرتجاری که به دست می‌آید، آن را توجیه کند.

ج) در صورتی که اقتباس و کاراسازی، در راستای دستیابی به اهداف نظم عمومی^(۱)، رسیدگی اداری^(۲) یا قضائی^(۳) صورت گیرد.

این استثنائات در مورد حق خاص است، در بند ۲ ماده ۲ نیز که در مورد استثنائات حق مؤلف بحث می‌کند، مواردی ذکر شده؛ اما در آنجا جز در بند یک که در مورد چاپ پایگاه داده غیرالکترونیک است و ظاهراً حتی کل پایگاه را نیز در برمی‌گیرد، در بند ب و ج از بخش اساسی سخن به میان نیامده و به نظر می‌رسد با توجه به تقریر آن، در ماده ۹، نظر قانونگذار اروپایی بر ممنوع بودن آن است و الا همانند ماده ۹ بخش اساسی را ذکر می‌کرد یا اصلاً نیازی به ذکر دو ماده یکسان نبود، در قسمت (۱) نیز دیگر استثنائاتی که به موجب مقررات سنتی حق مؤلف وجود دارد، اجازه داده شده است، مشروط بر اینکه به مفاد بندهای الف، ب و ج زیان نرسد. مطابق بند ۳ همین ماده، مقررات مذکور نباید طوری تفسیر شود که به طور غیرمتعارف به منافع مشروع پدیدآورنده زیان برساند یا با بهره‌برداری متعارف از اثر معارض باشد و نکته آخر اینکه تنها کاربر قانونی می‌تواند چنین اعمالی را انجام دهد.

پیش‌نویس در ماده ۳۸ می‌گوید: «کاربر قانونی پایگاه داده می‌تواند، بدون مجوز پدیدآورنده جهت استفاده شخصی محتویات پایگاه داده را به نحو غیرالکترونیک تکثیر کند؛ به نظر می‌رسد تهیه‌کنندگان پیش‌نویس درصدد هماهنگی با دستورالعمل اروپا بوده‌اند؛ اما در این راه اشتباه کرده‌اند؛ زیرا، آنچه در آنجا اجازه داده شده، کپی پایگاه داده غیرالکترونیک است، نه تکثیر پایگاه داده به نحو الکترونیک. از دیگر استثنائات که در مورد استفاده از بخش اساسی اجازه داده شده نیز خبری نیست. در ماده ۳۹ هم مقرر شده،

1. Public order
2. Administrative Procedure
3. Judicial Procedure

استفاده از امتیازات این فصل نباید به حقوق مشروع پدیدآورنده پایگاه داده و صاحبان قانونی محتویات آن خللی وارد کند و این همان چیزی است که در بند ۳ ماده ۶ دستورالعمل نیز آمده است. آنچه در مقررات مختلف مشخص نشده، این است که اگر استفاده در راستای بهره‌برداری متعارف از پایگاه داده و برای دستیابی به محتوای آن باشد و ممنوع شود پایگاه داده چه فایده‌ای خواهد داشت؟

۱۰-۳. استفاده برای اهداف علمی، فنی، آموزشی و تربیتی: یکی دیگر از مواردی که در قوانین حق مؤلف استثنا شده و در قانون حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان و نیز قانون ترجمه و تکثیر آمده، استفاده از اثر برای اهداف علمی، فنی و آموزشی است. همان‌طور که ذکر شد، در دستورالعمل اروپا در قسمت ب بند ۲ ماده ۶ که مربوط به استثنائات حق مؤلف و نیز در بند ۲ ماده ۹ که مربوط به استثنائات حق خاص است، در مورد اقتباس برای اهداف آموزشی، علمی و تحقیقاتی در صورتی که منبع ذکر شود و هدف غیرتجاری باشد، استثنا قائل شده‌اند، با این تفاوت که در ماده ۹ استفاده از بخش اساسی ذکر شده و در ماده ۶ چنین چیزی ذکر نشده است. در حقوق انگلستان در صورتی که پایگاه داده‌ای به مردم ارائه شده باشد، با جمع شدن سه شرط استفاده از بخش اساسی آن مجاز است؛ این شرایط عبارت‌اند از:

۱. کاربرد قانونی چنین عملی انجام داده باشد؛

۲. این عمل با اهداف آموزشی یا تحقیقی برای مقاصد غیرتجاری صورت گرفته باشد؛

۳. منبع ذکر شود.

پایگاه داده، تنها اثر ادبی مورد حمایتی است که استفاده از آن برای تحقیق با اهداف تجاری اجازه داده نشده است. [۳۰۵:۳۰۵] فرانسه حتی برای اهداف علمی و آموزشی هم هیچ‌گونه استثنائی مقرر نکرده است.

آخرین مسئله‌ای که در این بخش قابل بررسی بوده و بسیار هم مهم است،

مربوط به پایگاه‌هایی است که برای دانشمندان و معلمان به بازار عرضه شده‌اند. سؤالی که مطرح بوده، این است که در این مورد چگونه باید رفتار کرد؟ مشکلی که وجود دارد، این است که استفاده از پایگاه داده برای اهداف غیرانتفاعی آموزشی، علمی یا تحقیقاتی تا زمانی مجاز است که به بازار آنها ضرر نرساند، و در مورد این گونه پایگاه‌ها استفاده با مقاصد علمی و غیره به بازار آنها زیان می‌رساند؛ زیرا، آنها برای مقاصد علمی ایجاد شده‌اند. اینجا موردی است که تمایل به فراهم کردن انگیزه برای تولید پایگاه داده در مقابل تمایل به فراهم کردن اطلاعات برای محققان قرار می‌گیرد. اگر پایگاهی با این هدف ساخته شده است که استفاده‌کنندگان عمده آن پژوهشگران و دانشمندان باشند و بخواهیم برای تولید آن ایجاد انگیزه کنیم، باید در برابر استفاده علمی نیز از آن حمایت کنیم؛ به این جهت است که کنگره امریکا معتقد است: «در مورد بعضی آثار ممکن است استثنای استفاده منصفانه وجود نداشته باشد» [۱۶:۱۹] در هیچ یک از مقرراتی که تاکنون به تصویب رسیده، به این مسئله پرداخته نشده و وضعیت حقوقی آن نامشخص است. در این مورد باید وضعیت حقوقی بینایی طراحی کرد؛ زیرا اگر از این گونه آثار حمایت نشود کسی برای ایجاد آن سرمایه‌گذاری نمی‌کند و در نهایت به ضرر دانشمندان و محققان است و اگر همانند دیگر آثار از آنها حمایت کنیم دانشمندان از استفاده محروم می‌شوند، یکی از راه‌حلها حمایت از آنها از یک طرف و ارائه آنها با قیمت پایین از طرف دیگر است.

در ایران، هم در مقررات مربوط به حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان و هم در قانون ترجمه و تکثیر، استفاده برای اهداف علمی مقرر شده است و استفاده از اثر در جزوات درسی بدون ذکر مأخذ مطابق تبصره ماده ۷ قانون سال ۱۳۴۸ مجاز است که قابل انتقاد بوده، اصلاح آن ضروری است. ماده ۳۷ پیش‌نویس نیز می‌گوید: استخراج و یا کاراسازی مجدد از بخشهای غیراساسی محتویات پایگاه داده توسط کاربر قانونی به مقاصد علمی، فنی،

آموزشی و تربیتی در حدود متعارف مجاز است.

۴-۱۰. استفاده برای اهداف نظم عمومی، اقدامات اداری و قضائی: در

مواردی ممکن است، برای حفظ نظم عمومی استفاده از اثر ضرورت داشته باشد و یا انجام اقدامات اداری یا قضائی خاصی، منوط به استفاده از محتوای پایگاه داده باشد. در این موارد، باید چاره‌اندیشی کرد؛ زیرا، نظم عمومی از امور بسیار مهم هر کشور است و هیچ چیز مغایر آن اجازه داده نمی‌شود؛ نظم اداری و قضائی نیز از زیر مجموعه‌های آن هستند. به همین جهت، قسمت ۱ بند ۲ ماده ۶ و بند ۳ ماده ۹ دستورالعمل اروپا، استفاده از بخش اساسی و غیراساسی پایگاه داده را برای دستیابی به این اهداف، اجازه داده است. در ایران، قوانین قبلی مربوط به مالکیت فکری چنین اجازه‌ای نداده‌اند؛ در پیش‌نویس حمایت از پایگاه‌های داده نیز این استثنا مقرر نشده و به نظر می‌رسد، بهتر است ما نیز همانند دیگر کشورها، چنین استثنائی را قبول کنیم؛ زیرا، به نفع منافع عمومی و امنیت کشور است؛ زیرا، این امور بر منافع خصوصی افراد تقدم دارد.

۵-۱۰. استفاده از بخشهای غیراساسی: بخش غیراساسی^(۱)، عبارت از بخشی است که استفاده از آن به حقوق پدیدآورنده زیان نمی‌رساند کاربرد یک پایگاه داده که به مردم عرضه شده حق استفاده از بخشهای غیراساسی را دارد و می‌تواند بدون اینکه لازم باشد از پدیدآورنده اجازه بگیرد، برای هر هدفی که می‌خواهد، بخشهای غیراساسی را مورد استفاده قرار دهد. بند ۱ ماده ۸ دستورالعمل اروپا در این باره می‌گوید: «پدیدآورنده پایگاه داده که به هر شکلی آن را به مردم ارائه کرده است، نمی‌تواند کاربرد قانونی آن را از اقتباس یا کارسازی بخشهای غیراساسی که به صورت کمی و (یا) کیفی ارزیابی می‌شود، با هر هدفی که وی (کاربر) داشته باشد، باز دارد و در

صورتی که کاربر فقط مجاز به استفاده از بخشی از پایگاه داده باشد، این پاراگراف فقط در مورد آن بخش اعمال می‌شود؛ به موجب ماده ۱۵ هرگونه شرط مغایر ماده مذکور باطل است». بند ۱ ماده ۳-۳۴۲ قانون مالکیت فکری فرانسه نیز می‌گوید: پدیدآورنده نمی‌تواند اقتباس یا کاراسازی مجدد بخش غیراساسی محتوای پایگاه داده را که به صورت کمی و (یا) کیفی ارزیابی می‌شود، به وسیله کاربر قانونی منع کند» و عبارت آخر ماده نیز هرگونه شرط مغایر آن را باطل اعلام کرده است. در مواردی که استفاده از بخشهای غیراساسی به صورت مداوم صورت پذیرد، طوری که با بهره‌برداری متعارف از پایگاه داده معارض باشد، استفاده از بخش غیراساسی نیز همانند بخش اساسی ممنوع می‌شود (بند ۵ ماده ۷ دستورالعمل). در ماده ۳۷ پیش‌نویس لایحه استفاده از بخشهای غیراساسی فقط برای اهداف علمی - آموزشی و در صورت متعارف بودن اجازه داده شده است که به نظر می‌رسد این امر، ناشی از عدم درک صحیح مقررات دستورالعمل باشد (که پیش‌نویس براساس آن تنظیم شده است)؛ زیرا، استفاده از بخش غیراساسی اصولاً جز در شرایط استثنائی مجاز است، نه اینکه صرفاً زمانی که متعارف بوده و با انگیزه علمی - آموزشی صورت گیرد.

۱۱. شرایط لازم برای استفاده مجاز

در بحثهای قبلی مواردی که استفاده از پایگاه داده مجاز است، مورد بحث قرار گرفت. اینک باید دید، آیا این استثنائات مطلق است و در تمام موارد می‌توان به آنها استناد کرد؟ در ضمن در مقررات خارجی که در این مورد تصویب شده، شرایطی برای استفاده مقرر شده است که باید رعایت شود؛ در غیر این صورت استفاده از اثر مجاز نیست. در پیش‌نویس نیز به تبعیت از این مقررات، شرایط مذکور ذکر شده، اگرچه نظم و ترتیب لازم را ندارد. شرایطی که باید موجود باشد تا استفاده از اثر مجاز باشد، یکی این است که

با استفاده متعارف از پایگاه داده معارض نباشد و دیگر اینکه به حقوق سازنده خللی وارد نکند؛ (بند ۲ ماده ۸ دستورالعمل، بند ۵ ماده ۷ و در ماده ۳۷ پیش‌نویس) بند ۲ ماده ۸ در این مورد می‌گوید: «کاربر قانونی پایگاه داده که به هر شکل به مردم عرضه شده است نمی‌تواند اعمالی انجام دهد که به طور غیرمتعارفی به منافع مشروع سازنده پایگاه آسیب برساند» و در بند ۵ ماده ۷ نیز اقتباس و (یا) کاراسازی مداوم و منظم از بخشهای جزئی اثر که به نحو غیرمتعارفی به منافع مشروع پدیدآورنده آسیب برساند، ممنوع شده است. (ماده ۳۹ پیش‌نویس)

۱۲. مجوزهای اجباری

یکی از مواردی که ممکن است به کاربران اجازه استفاده از پایگاه داده، اعطا شود، مواردی است که شرایط مجوز اجباری^(۱) وجود دارد؛ این مجوز از جهت اینکه به کاربر حق استفاده از اثر را می‌دهد، همانند مواردی است که در قسمت ۱۰ گفته شد و از این جهت که در دسته‌بندیهای متعارف نمی‌گنجد، دارای وضعیت خاصی است. پیش از آنکه به بحث بپردازیم، لازم است مختصراً در مورد پایگاههای داده منحصر و دولتی بحث کنیم تا موارد استفاده از مجوز قهری روشن شود. در مورد پایگاه داده دولتی، نظر بر این است که مورد حمایت قرار نگیرند؛ زیرا، اگر مورد حمایت قرار گیرند، یعنی شهروندان مالیات دوباره بپردازند. از طرف دیگر مهم‌ترین علت حمایت از بخش خصوصی ایجاد انگیزه است؛ در حالی که در مورد دولت این امر منتفی است؛ در این مورد فرق نمی‌کند که اطلاعات را خود دولت جمع‌آوری نماید. (برای مثال، از طریق ماهواره‌ای که دارد) یا بخش خصوصی که با سرمایه دولتی کار می‌کند، لذا اگر شرکتی که با دولت قرارداد بسته، اثری

ایجاد کند، نمی‌تواند نسبت به آن ادعایی داشته باشد. در مورد حمایت از پایگاه‌های داده دولتی، بین امریکا و اروپا اختلاف نظر وجود دارد. ۱۹:۳۱ آمریکا قائل به حمایت نیست، در حالی که اروپا آن را مورد حمایت قرار می‌دهد.

پایگاه داده منحصر^(۱) پایگاهی است که یگانه بوده، رقیب ندارد. در این موارد تنها یک پدیدآورنده وجود دارد، اگرچه دیگران آزادند که اطلاعات را از منابع دیگر به دست آورده، و به طور مستقل می‌توانند اثری مشابه بسازند؛ اما در موارد زیر چنین امری غیرممکن است:

۱. اطلاعات دولتی که بخش خصوصی آن را با مجوز انحصاری ارائه می‌کند؛

۲. اطلاعاتی که خود سازنده آن را ایجاد کرده؛ از قبیل اطلاعات تلفن خریداران، فعالیتهای ورزشی و اطلاعات تجاری بازارهای مالی؛

۳. در مواردی که اطلاعات دیگر وجود ندارند یا اگر وجود دارند به صورتی نیست که کاربران بتوانند از آن استفاده کنند؛

۴. در مواردی که اطلاعات از طرق دیگر قابل دسترسی‌اند؛ اما در این صورت دستیابی به آنها مستلزم صرف سرمایه فراوان (اعم از وقت، پول، نیروی کار و غیره) است که از نظر اقتصادی به صرفه نیست.

در این موارد، اگر استفاده، اجازه داده نشود، نتیجه آن مالکیت اطلاعات است در حالی که هیچ‌کس نمی‌تواند مدعی مالکیت اطلاعات شود. در مورد چگونگی برخورد با این گونه آثار سه نظر ارائه شده است که به شرح زیر می‌باشند:

۱. راه‌حل اول این است که این گونه پایگاه‌ها را از قلمرو حمایت خارج کنیم و هر کس آزاد باشد از آنها استفاده کند، این راه‌حل قوی‌ترین و پرتعدادترین راه‌حل است؛

۲. از طریق دیگر مقررات از جمله مقررات نظارتی آنها را کنترل نماییم، یعنی دولت بر آنها نظارت نماید؛

۳. در مورد آنها مجوز اجباری مقرر کنیم. [۱۰۱:۱۸]

مجوز اجباری در بین این سه وسیله، راه حل میانه‌ای است که به سازندگان اجازه می‌دهد از نظر مالی از منافع محصولاتشان بهره‌مند شوند، اما قدرت کنترل قیمت را به آنها نمی‌دهد. در پیش‌نویس دستورالعمل اروپا ماده‌ای وجود داشت که در مورد مجوز اجباری بود و برای اینکه از انحصاری شدن اطلاعات جلوگیری کند، پیش‌بینی شده بود، این ماده مقرر می‌داشت، در صورتی که کاربران بالقوه پایگاه داده نتوانند اطلاعات را مستقلاً از دیگر منابع به دست آورند، پدیدآورنده اثر با شرایط منصفانه و متعارف مجوز استفاده می‌دهد. به هر حال، این ماده در متن نهایی نیامد. [۹:۹۱] مجوز اجباری برای این است که تضمین کند سازنده پایگاه نمی‌تواند نسبت به اطلاعات ادعای مالکیت داشته باشد، از آنجایی که هر سه سال یکبار وضعیت مقررات دستورالعمل بررسی می‌شود، ممکن است در آینده مجوز اجباری مقرر شود. در حقوق ایران، در این مورد، مقرراتی وجود ندارد؛ اما پیش‌نویس لایحه در زیر عنوان فصل هشتم (در حالی که باید فصل نهم نوشته می‌شد؛ زیرا فصل هشتم را دوبار ذکر کرده) در ماده ۴۰ چنین آورده است: به منظور رقابت مشروع در صنعت پایگاه داده و ایجاد مشاغل اطلاعاتی، امتیاز پایگاه‌های داده‌ای که بر اساس شرایط زیر به وجود آمده‌اند، می‌تواند به منظور تجاری براساس شرایط منصفانه و بدون تبعیض به اشخاص متقاضی حقوق خصوصی واگذار شود:

۱. مراجع یا مؤسسات دولتی و دوایری که موظف شده‌اند اطلاعات را منتشر سازند و یا اصولاً وظیفه آنان انجام چنین کاری است؛

۲. شرکتها و مؤسساتی که دولتی نیستند ولی به موجب یک دستور اداری وظیفه انحصاری برای انتشار اطلاعات دارند.

آنچه از تحلیل این ماده و بررسی بحثهای گذشته می‌توان فهمید، این است که تهیه‌کنندگان پیش‌نویس به درستی مفهوم مجوز اجباری را درک نکرده‌اند؛ زیرا، همان‌طور که گفته شد، به موجب این قاعده سازنده به کاربران بالقوه پایگاه که نتوانند اطلاعات را مستقلاً از منابع اصلی به دست آورند و پایگاه دیگری نیز نباشد که این اطلاعات را در اختیار آنان قرار دهد، سازنده با شرایط منصفانه مجوز می‌دهد که از پایگاه استفاده کنند، بنابراین کلاً سازوکار مجوز اجباری برای حمایت از مصرف‌کنندگان است نه ایجاد رقابت مشروع و ایجاد مشاغل و نیز واگذاری آن به بخش خصوصی؛ زیرا، واگذاری به بخش خصوصی ممکن است باعث وخیم‌تر شدن وضع شود و در این زمان است که بحث مجوز اجباری مطرح می‌شود تا سازندگان پایگاه داده با ایجاد بازار انحصاری، در عمل مالک اطلاعات نشوند، در واقع آن چیزی که در مواد مذکور آمده از همه چیز بحث می‌کند، الا از اصل مطلب، یعنی مجوز اجباری.

۱۳. موارد نقض حق دارنده

قبلاً استفاده مجاز را توضیح داده، مشخص کردیم در چه شرایطی و چگونه استفاده از یک اثر مجاز است، همچنین حقوق پدیدآورنده پایگاه داده را شناختیم؛ حال در این قسمت باید به بررسی مواردی پردازیم که نقض حق سازنده محسوب می‌شوند، یعنی اعمالی که حق سازنده را نقض می‌کند. همان‌طور که قبلاً ذکر شد، سازنده، دارای حقوقی است که می‌تواند خود آنها را اعمال کند یا حق اجرای آن را به دیگران بدهد و اگر وی حق اجرای آن را به کسی نداد، اشخاص دیگر نمی‌توانند آن حقوق را اعمال کنند. در دستورالعمل اروپا و پیشنهاد «وایپو» موارد نقض حق پدیدآورنده ذکر شده و در پیش‌نویس نیز به تبعیت از مقررات مذکور آمده است؛ این موارد عبارت‌اند از: ۱. اقتباس یا استخراج به معنای کپی کردن اثر است (بند

۲ ماده ۲ متن پیشنهادی «وایپو»، قسمت ۱: از بند ۲ ماده ۷ دستورالعمل اروپا و ماده ۳۱ پیش نویس؛ ۲. کاراسازی مجدد: کاراسازی مجدد به معنای ارائه اثر به مردم و در واقع عمومی کردن آن است. کاراسازی تمام یا بخش اساسی پایگاه حقی است که به پدیدآورنده تعلق دارد و هیچ کس دیگر جز او یا کسی که با اجازه او عمل می‌کند، حق انجام چنین عملی ندارد؛ (قسمت ۵ بند ۲ ماده ۷ دستورالعمل اروپا؛ بند ۶ ماده ۲ متن پیشنهادی وایپو)؛ ۳. دخل و تصرف: از دیگر افعالی که انجام آن در پایگاه داده نیاز به اجازه سازنده دارد، دخل و تصرف در پایگاه یا ترجمه و تبدیل آن است. در مورد پایگاه داده دخل و تصرف عبارت است از مرتب کردن، تغییر برنامه یا ترجمه آن یعنی تبدیل از یک زبان برنامه‌نویسی به زبانی دیگر. لذا اگر کسی بدون اجازه سازنده پایگاه، آن را تغییر داده، تبدیل کند یا دیگر اعمالی که باعث تغییر در پایگاه شود انجام دهد، در برابر او مسئول است.

۱۴. ضمانت اجرای نقض حق

ضمانت اجرای نقض حق^(۱) یعنی وسایل جبران^(۲) خسارتی که در صورت نقض حق برای دارنده شناخته شده است. در کشورهای مختلف ممکن است ضمانت اجرای متفاوتی برای نقض حق در نظر بگیرند، به طور کلی در سطح جهانی تلاش بر این است که قوانین هماهنگ شوند. در متن پیشنهادی «وایپو» در مورد ضمانت اجرای نقض حقوق سازنده پایگاه دو راه حل پیشنهاد شده است: راه حل اول مقررات اجرائی ضمیمه است که در واقع همان مواد ۶۱-۴۱ معاهده «تریپس» است و تغییرات لازم در آن داده شده، در راه حل دوم نیز می‌گوید: متعاهدان تضمین می‌کنند که مقررات اجرائی مقرر

1. Sanction

2. Remedy

در بخش ۳ (مواد ۶۱-۴۱) تریپس را اعمال کنند، در دستورالعمل اروپا به موجب ماده ۱۲ فراهم آوردن روشهای مناسب جبرانی به دولتهای عضو واگذار شده است؛ این ماده می‌گوید: دولتهای عضو وسایل جبران مناسب را در خصوص نقض حقوق مقرر در این دستورالعمل فراهم می‌کنند.

در کشورهای گوناگون دو نوع ضمانت اجرا پیش‌بینی شده است که آن را در دو بخش بررسی می‌کنیم: ۱. ضمانت اجرای کیفری؛ ۲. ضمانت اجرای مدنی.

۱۴-۱. ضمانت اجرای کیفری: پیشنهاد وایو و دستورالعمل اروپا در این مورد به خود کشورها اختیار داده ضمانت اجراهای مناسب را تعیین کنند، در فرانسه ماده ۱-۳۴۳ قانون مالکیت فکری مجازات آن را دو سال حبس و یک میلیون فرانک خسارت به نفع سازنده پایگاه تعیین کرده است، در ماده ۲-۳۴۳ نیز به وضعیت اشخاص حقوقی پرداخته و برای آنها مطابق ماده ۲-۱۲۱ قانون جزا مجازات تعیین کرده است. ماده ۳-۳۴۳ در صورت تکرار جرم و نیز در صورتی که نقض حق به موجب قرارداد صورت گرفته باشد، مجازات را دوبرابر کرده و برخی از محرومیت‌های اجتماعی نیز پیش‌بینی کرده است. پیش‌نویس لایحه با اینکه در این بخش از قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان پیروی کرده، اما تغییراتی نیز در آن داده است.

ماده ۴۵ این پیش‌نویس می‌گوید: هر کسی حقوق انحصاری سازنده پایگاه داده را که مورد حمایت این قانون است به نام خود یا به نام سازنده بدون اجازه او و عالملاً یا عامداً به نام شخص دیگری غیر از سازنده به هر طریقی مورد استفاده قرار دهد، به حبس تأدیبی از شش ماه تا سه سال محکوم خواهد شد. این ماده از نظر نگارش درست تنظیم نشده؛ زیرا، باید عالملاً و عامداً گفته می‌شد نه عالملاً یا عامداً. در ماده ۴۶ متخلفان از ماده ۴۳ را به سه ماه تا یک سال حبس تأدیبی محکوم کرده است. در مواردی که شاکی خصوصی به سبب سپری شدن مدت حق وجود ندارد وزارت فرهنگ و

ارشاد شاکی خصوصی خواهد بود، آنچه از مطالعه مقررات مربوط به پایگاه داده بر می آید این است که این ماده باید تنها به پایگاههای داده‌ای که اصیل بوده، تحت حمایت حق مؤلف هستند و فقط نسبت به شکل و ساختار اثر اعمال شود نه محتوا و نه نسبت به آثاری که اصیل نیستند؛ زیرا آن چنان که بارها گفته شد حق خاص تضمینی برای بازگشت سرمایه است و فرض بر این است که در طول پانزده سال این سرمایه برگشته، لذا دلیلی ندارد که پس از پانزده سال هم آن را اعمال کنیم. ماده ۴۸ در مورد امکان درج حکم در روزنامه است که البته به جای محکوم‌له و حکم قطعی، شاکی خصوصی و حکم نهایی را به کار برده است. ماده ۴۹ می‌گوید: اثرهایی که قبل از تصویب این قانون پدید آمده از حمایت این قانون برخوردارند و اشخاصی که بدون اجازه از اثرهای دیگران تا تاریخ تصویب این قانون استفاده یا بهره‌برداری کرده‌اند به هیچ نحوی نمی‌توانند حقوق انحصاری سازنده پایگاه داده را جز با اجازه سازنده و یا قائم مقام او با رعایت این قانون اعمال کنند، متخلفان از این حکم و همچنین کسانی که برای فرار از کیفر به تاریخ مقدم بر تصویب این قانون، اثر را به طور غیرقانونی مورد استفاده قرار دهند به مجازات مقرر در ماده ۴۶ (سه‌ماه تا یک سال حبس) محکوم خواهند شد، ماده ۵۱ نیز این جرائم را خصوصی می‌داند که تعقیب با شکایت شاکی خصوصی شروع و با گذشت او موقوف می‌شود. ماده ۵۲ نیز که در فصل جبران خسارات آمده است برای شخص حقیقی مسئول در شخص حقوقی که جرم ناشی از تصمیم اوست مسئولیت جزائی شناخته است.

۲-۱۴. ضمانت اجرای مدنی: در بخش ضمانت اجرای مدنی، پیش‌نویس ضوابطی اعلام کرده که در مقررات قبلی ایران سابقه ندارد و به تبعیت از قوانین خارجی میزان خسارت را تعیین کرده است. ماده ۵۳ خسارات را به دو دسته قانونی و قضائی تقسیم می‌کند؛ به موجب ماده ۵۵ خسارت قضائی براساس ضرر و زیان در اثر از دست دادن بازار یک اثر که در

نتیجه فعل یا ترک فعل ناقض حق به سازنده وارد می شود محاسبه خواهد شد؛ اثبات این امر به عهده مدعی است. در ماده ۵۴ خسارت قانونی بین ۵ تا ۲۰ هزار دلار معادل ارزش خارجی تعیین شده است که البته این امر در صورتی ممکن است که اثر به ثبت رسیده باشد؛ اما در صورتی که اثر به ثبت نرسد درخواست این نوع خسارت ممکن نخواهد بود. به موجب ماده ۵۷ این دو خسارت با هم قابل جمع نیستند؛ بلکه خواهان باید نوع خسارتی را که می خواهد در دادخواست تصریح کند، مواد این قسمت ترجمه قانون حق مؤلف ۱۹۷۶ آمریکا است. ماده ۵۰۴ آن قانون، خسارات قانونی^(۱) را بین ۷۵۰ و ۳۰ هزار دلار تعیین کرده است و در صورتی که نقض عمدی باشد این مبلغ تا ۱۵۰ هزار دلار قابل افزایش است. خسارات واقعی یا عملی^(۲) خسارتی است که مالک حق مؤلف واقعاً متحمل شده و نیز منافعی که ناقض حق از نقض حق صاحب حق مؤلف به دست آورده به اضافه دستمزد وکیل. خسارت قانونی در تمام موارد نقض حق تا قبل از صدور رأی نهایی قابل مطالبه است اعم از اینکه ناقض یک نفر باشد یا چند نفر، در صورتی که مالک اعتقاد داشته باشد خسارت عمدی است، اما دادگاه آن را غیر عمدی بداند خسارت تا ۲۰۰ دلار قابل کاهش است و اگر دلایل معقولی در دست باشد که نشان دهد ناقض حق عمل خود را استفاده منصفانه می دانسته، ممکن است تبرئه شود. (ماده ۵۰۴، (b)(۱)) همان طور که گفته شد در پیش نویس خواهان باید در دادخواست نوع خسارت را مشخص کند بر عکس آنچه در حقوق آمریکا جریان دارد. در ماده ۵۲ پیش نویس برای شخص حقوقی مسئولیت شناخته و در صورتی که اموال وی برای جبران خسارت کافی نباشد از اموال شخص حقیقی که تصمیم وی باعث ورود خسارات شده، خسارت خواهان

1. Statutory damage

2. Actual damage

جبران می‌شود، در پایان این بحث به دو پرونده از دادگاههای انگلستان و فرانسه جهت ایضاح مطلب اشاره می‌کنیم:

در فرانسه دادگاهها به موجب ماده ۱-۳۴۲ قانون مالکیت فکری که در سال ۹۸ اصلاح شده است، اقتباس و کاراسازی مجدد از بخش عمده پایگاه داده را منع و مرتکب آن را مجازات می‌کنند. بر همین مبنا دادگاه استیناف پاریس در رأی ۱۲ سپتامبر ۲۰۰۱ یک شرکت را که با اهداف تجاری از کاتالوگهای شرکت دیگر استفاده و اطلاعات آن کاتالوگها را در برگه خود وارد کرده و با این اقدامات بخش اساسی آن اثر را اقتباس کرده بود محکوم کرد. [۱۹۴:۱۵]

در انگلستان در سال ۲۰۰۱ اولین رأی مربوط به پایگاههای داده در پرونده WIIV.BHB صادر شد. BHB یک شرکت دولتی است که در صنعت اسب سواری فعالیت می‌کند و یک پایگاه داده مشتمل بر اطلاعات مربوط به مسابقات دارد که به روز نگهداشتن آن سالانه ۴ میلیون پوند هزینه دارد که BHB یک چهارم آن را از طریق اعطای مجوز استفاده به دیگران به دست می‌آورد.

William Hill یک شرکت شرط بندی است که خدمات شرط بندی تلفنی و درون خط ارائه می‌دهد و شعب زیادی دارد. این شرکت اطلاعات خود را از طریق نمایندگیهای BHB که با مجوز وی فعالیت می‌کنند به دست آورده و در عملیات شرط بندی از آنها استفاده می‌کرد. BHB با این استدلال که WI با استفاده از اطلاعات او در ارائه خدمات شرط بندی درون خط حق پایگاه داده او را نقض کرده، علیه آن شرکت اقامه دعوا کرد. قاضی Laddie معتقد بود در چنین مواردی باید چند نکته را در نظر گرفت:

۱. مالک پایگاه داده کیست؟
۲. عمل در زمان حمایت صورت گرفته یا نه؟
۳. اقتباس یا کاراسازی اعم از مستقیم یا غیرمستقیم صورت گرفته یا نه؟

وی رأی داد در پرونده مذکور هر سه عنصر وجود دارد و WIJ از پایگاه داده BHB که مورد حمایت بوده به نحو غیرمستقیم و از طریق نمایندگیهای BHB استفاده کرده و آن را به صورت درون خط انتقال داده؛ در حالی که چنین حقی نداشته است، لذا خواننده را محکوم کرد. [۱۹۴-۱۹۶:۱۵]

نتیجه

از جمله مسائل بسیار مهم در مورد پایگاه داده تعیین پدیدآورنده است و با توجه به نوع آن پدیدآورنده ممکن است یک شخص حقیقی یا حقوقی یا چند شخص حقیقی یا حقوقی (حقیقی و حقوقی) باشد و فقط این شخص و نماینده اوست که حق بهره‌برداری از اثر را دارا می‌باشد و حقوقی که نسبت به چنین اثری قابل تصور است اعم از این که مادی باشد یا معنوی متعلق به اوست و هیچ کس نمی‌تواند بدون رضایت او از آن استفاده کند. مگر در مواردی که به موجب قوانین مجاز اعلام شده است و وی می‌تواند همانند هر ذی‌حق دیگری حقوقش را به صورت قراردادی منتقل کند که در این صورت انتقال‌گیرنده قائم‌مقام اوست و تمام حقوق مادی او را دارا می‌باشد و در صورتی که پدیدآورنده شخص حقیقی باشد در صورت فوت حقوق او قهراً به وراثت انتقال می‌یابد البته از آنجا که سازندگان پایگاههای داده معمولاً شرکتها هستند، بحث انتقال قهری کمتر مطرح می‌شود.

هرچند قانون‌گذاران در صدد حمایت از پایگاههای داده هستند در عین حال برخی از استفاده‌ها را بدون اجازه صاحب حق مجاز دانسته و به صراحت آنها را در قوانین ذکر کرده‌اند. به نظر می‌رسد برای حمایت از محققان در موردی که پایگاه داده انحصاری است مجوز قهری بهترین گزینه است زیرا هم از پژوهشگران و هم از سرمایه‌گذاران حمایت شده است و این امر در نهایت امر به نفع جامعه است. از جمله حقوق پدیدآورنده این است که فقط او می‌تواند اثر را تکثیر و توزیع کرده و در آن دخل و تصرف کند و کسی

غیر از او حق دخل و تصرف در اثر و کپی آن را ندارد و اگر مایل باشد می‌تواند اثری را که در آن دخل و تصرف کرده، تکثیر و توزیع کند یا در معرض نمایش و اجرای عمومی قرار دهد انجام هر یک از اعمال فوق از سوی غیر و بدون اجازه پدیدآورنده موجب مسئولیت مدنی و کیفری مرتکب خواهد بود.

فهرست منابع

۱. فرهنگ بزرگ سخن، زیر نظر: حسین انوری، ج۱، تهران، انتشاراتی سخن، ۱۳۸۱، ج ۶.
2. Band (Jonathan) and S.Gowdy (Jonathan): Sui Generis Database Protection. <http://www.dlib.org>
3. Bently (Lionel) and (Sherman) Brad: Intellectual Property Law, Oxford, 2001.
4. Brill (Charles): Legal Protection of Collection of Facts. www.dlib.org.
5. Computer Law and Security Report (journal). Vol.17 No 3 2001.
6. Linn (Ame): National Research Council. 2000, www.katzlaw.com.
7. suthersanen (Uma): Working with Technology. Sweet and Maxwell, 2001.
8. U.S. Copyright Office Report on Legal Protection for Database, August 1997. <http://www.uscopyright.office.Com.Pdf>.
9. U.S. Patent and Trademark Office: Patent and Trademark Office Report on Recommendations from the April 1998 Conference on Database and Access. Issues: www.uspto.gov/